

המרכז הבינתחומי הרצליה

בית-הספר לכלכלה

נייר מדיניות

**האם יש צורך בהקמת מוסד אקדמי בישראל בשפה
הערבית בכדי להתגבר על בעיית תעסוקת הנשים
הערביות בישראל?**

סמינר בכלכלת עבודה ומאקרו כלכלה

מנחה: ד"ר טלי רגב

רביד ברדוגו קליין

קרן גרינגראס

יוני 2014 | סיון תשע"ד

תוכן עניינים

4.....	הקדמה	א.
5.....	תקציר	ב.
5.....	ממצאים עיקריים	ב.1.
6.....	המלצות עיקריות	ב.2.
7.....	רקע	ג.
7.....	חשיבות השאלה	ג.1.
8.....	ההקשר המקומי	ג.2.
9.....	פירוק השאלה למרכיביה	ג.3.
11.....	ניתוח	ד.
11.....	תנאי סף	ד.1.
14.....	שפה	ד.2.
14.....	תרבות ונורמות חברתיות	ד.3.
15.....	נגישות ותחבורה	ד.4.
16.....	הכוון תעסוקתי	ד.5.
18.....	נסיונות מדיניות קודמים	ד.6.
22.....	המלצות	ה.
25.....	ביבליוגרפיה	ו.
28.....	נספחים	ז.

תרשימים

תרשים 1: התפלגות האוכלוסייה בישראל לפי מגזר בשנים נבחרות.....8

תרשים 2: ציוני פסיכומטרי ממוצעים, לפי שפת הבחינה.....12

לוחות

לוח 1: הקשר בין מאפיינים שונים לתעסוקת הערביות בגילאים 18-64, רגרסיה לינארית.....7

לוח 2: הקשר בין מאפיינים שונים לתעסוקת הערביות בגילאים 18-64, רגרסיה לינארית.....11

לוח 3: התפלגות שנות לימוד, זכאות לתעודת בגרות ועמידה בדרישות הסף של מוסדות
ההשכלה הגבוהה לפי מגזר.....13

לוח 4: היקפי פעילות מרכזי ההכוון מתוכננים מול נדרשים עד 2020 (ללא ערים מעורבות).....17

לוח 5: גורמים דוחפים ומניעים לרכישת השכלה גבוהה בירדן.....20

נספחים

נספח 1: ממוצע ציונים במבחנים פסיכומטריים ובמבחני בגרות בקרב סטודנטים ערבים
מישראל שלמדו בירדן בשנים 2007-2008.....28

נספח 2: דירוג שיקולי העדפת לימודים בירדן לעומת שיקולי העדפת לימודים בישראל.....29

נספח 3: ציוני מכפ"ל לפי שפת בחינה ומספר היבחנות בקרב בנות (2013).....29

א. הקדמה

נייר מדיניות זה עוסק בשאלה האם יש צורך בהקמת מוסד אקדמי בישראל בשפה הערבית בכדי להתגבר על בעיית תעסוקת הנשים הערביות בישראל.

לפי נתוני הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, נכון לשנת 2012, 72.9% מכלל הנשים הערביות אינן משתתפות בכוח העבודה בישראל. כמו-כן, ניתן לראות שישנו קשר בין כמות שנות הלימוד לאחוז המועסקות מתוך הנשים הערביות מעל גיל 15 (למשל, עבור 9-12 שנות לימוד, מועסקות 22.2% מהנשים הערביות, לעומת 72.6% מאלו שלמדו מעל 16 שנות לימוד).

אחוזי השתתפות בכוח העבודה הנמוכים שנמצאו מדאיגים וקיצוניים הן בהשוואה למגזר הערבי כולו (רק 33.9% מהגברים הערבים מעל גיל 15 אינם משתתפים בכוח העבודה), והן בהשוואה לנשים המועסקות בישראל – 64.3% מן הנשים היהודיות מעל גיל 15 משתתפות בכוח העבודה.

מחקרים כלכליים הוכיחו כי קיים קשר חיובי משמעותי בין השכלה לתעסוקה – להשכלה חשיבות רבה הן על ההשתלבות עצמה במעגל העבודה, והן על גובה השכר. לפי מכון ברוקדייל (2009), ההשכלה היא המשתנה המשפיע ביותר על סיכויי התעסוקה של נשים ערביות. לכן, הרחבת השתתפותה של האוכלוסייה הערבית בהשכלה הגבוהה עשויה להעצים את מעמדה הכלכלי-חברתי בחברה הישראלית.

כדי לבחון את ההשפעה של הקמת מוסד אקדמי בשפה הערבית, עלינו לבחון את השלכותיו על כל אחד מהחסמים הקיימים כיום בתחום זה: שפה, תנאי קבלה למוסדות ההשכלה הגבוהה, נגישות והכוון תעסוקתי, תרבות, נורמות והדרה מגזרית.

ב. תקציר

נייר מדיניות זה מציג את החסמים העומדים בפני הנשים הערביות ברכישת השכלה גבוהה לטובת השתלבות בשוק העבודה הישראלי. החסמים, כפי שזיהינו אותם הם: תנאי הסף בעת הקבלה למוסדות ההשכלה הגבוהה, שפה, תרבות ונורמות חברתיות, נגישות ותחבורה והכוון תעסוקתי. עבור כל אחד מהחסמים הללו, בדקנו את מידת השפעתו על הסיכוי לרכישת השכלה גבוהה. בנוסף, בדקנו את מידת ההשפעה של מוסד אקדמי בשפה הערבית על קיומם של כל אחד מהחסמים. ברור לכל כי נושא זה מגלם בתוכו סוגיות פוליטיות. בנייר מדיניות זה ניסינו לנכות את האפקט הפוליטי ככל שניתן, ולהתבסס על נתונים מספריים ועל ניתוח כלכלי בלבד.

1.1. ממצאים עיקריים

במסגרת נייר מדיניות זה זיהינו מספר חסמים מרכזיים בנושא. להלן הממצאים העיקריים עבור כל חסם:

- תנאי סף: נמצא כי מדובר בחסם עיקרי ומשמעותי בקבלתן של הנשים הערביות למוסדות ההשכלה הגבוהה. חסם זה מתבטא בשני תחומי עיקריים – הבחינה הפסיכומטרית ומבחני הברגרות. בשני תחומים אלו נצפו פערים משמעותיים ביחס לאוכלוסייה היהודית (לא דתית) בישראל.
- שפה: השפה הינה מכשול מרכזי בהשתלבות הנשים הערביות במוסדות ההשכלה הגבוהה. מכשול זה משפיע הן על הקבלה למוסדות ההשכלה הגבוהה, הן על התמדתן בלימודים (קושי בקריאת מאמרים, הבנת השיעורים וכתובת העבודות), והן במציאת העבודה לאחר מכן. כיום, הדרך להתמודדות עם חסם זה הינה מעבר ללימודים בארצות זרות. פתרון זה תקף רק עבור נשים ממשפחות אמידות אשר יכולות לממן עלות גבוהה שכזו.
- תרבות ונורמות חברתיות: התרבות הערבית אינה מתיישבת באופן מלא עם התרבות המערבית – מדובר בתרבות מיושנת ופטריארכלית ביחס לזו המערבית. התרבות מהווה חסם שכן המשפחות הערביות נמנעות מלשלוח את בנותיהן ללימודים במוסדות ההשכלה הגבוהה הקיימות, מתוך חשש שיסטו מהתרבות המקובלת.
- נגישות ותחבורה: היישובים הערביים בישראל מאופיינים בחוסר נגישות הן למרכזי התעסוקה והן למוסדות הלימוד להשכלה גבוהה. ניתוק זה משפיע רבות על שילובן של הנשים הערביות. בשנים האחרונות ח שיפור בהנגשת המיעוטים למרכז באמצעות תחבורה ציבורית (זאת עקב המלצת ה-OECD בעת הקבלה של מדינת ישראל לארגון בשנת 2010). למרות השיפור הקיים, עדיין ישנו פער שמדינת ישראל נדרשת לצמצם בהקדם.
- הכוון תעסוקתי: ההכוון התעסוקתי לוקה בחסר הן בשלבי הקבלה למוסדות ההשכלה הגבוהה, והן בשילוב האוכלוסייה המשכילה בשוק העבודה בישראל. בשנה החולפת, עם הקמתו של משרד הכלכלה, אנו עדים לשיפורים מהותיים בתחום זה, אך הדרך לשילוב המלא של הנשים עוד ארוכה.

2.2. המלצות עיקריות

לאחר סקירת החסמים העיקריים, ובחינת מידת ההשתנות שלהם באם יוקם מוסד אקדמי, מסקנתנו העיקרית הינה שלמוסד אקדמי בשפה הערבית מספר יתרונות בהנגשת השכלה הגבוהה למגזר הערבי, אך יתרונות אלו עלולים להוות אבן נגף בשילובן של הנשים המשכילות בשוק העבודה.

מוסד אקדמי בשפה הערבית עלול לבדל עוד יותר את האוכלוסייה הערבית מזו היהודית, ולהגדיל את הפערים התרבותיים והחברתיים. נוסף על כך, הרגלת הנשים הערביות לשימוש בשפה הערבית בלבד עד תום הלימודים הגבוהים, תקשה עליהן בשילוב בשוק התעסוקה שאינו דובר ערבית.

בשביל להתגבר על על הפער הקיים כיום, יש לצמצם את פערי השפה החל מהגיל הרך, ולטפח את כישורי השפה העברית במקביל לכישורי השפה הערבית. להערכתנו, זוהי הדרך המיטבית בה תוכלנה הנשים הערביות להשתלב באופן מלא בשוק העבודה בישראל, ולא בשוק העבודה במגזר הערבי בלבד.

1.1 חשיבות השאלה

לימודיה של האישה במגזר הערבי נתפשים כאמצעי לשיפור הרווחה כלכלית וכסיוע לגבר בכלכלת הבית (עואד, 2007). האוכלוסייה הערבית מהווה כ- 20% מתושבי המדינה וכ- 26% מקבוצת הגיל הרלוונטית להשכלה גבוהה, אך שיעור ההשתתפות שלה במערכת ההשכלה הגבוהה נמוך בצורה משמעותית ועומד על כ- 12% בלבד. ההשכלה הגבוהה היא אחד האמצעים החשובים לגישור על פערים וליצירת ניידות כלכלית וחברתית (המועצה להשכלה גבוהה, 2013).

מהשוואת שנות הלימוד בין נשים ערביות בגיל העבודה לבין נשים יהודיות, עולה כי קיים פער משמעותי של מעל ל-25%. בעוד שממוצע שנות הלימוד של נשים ערביות עומד על 11.3, ממוצע שנות הלימוד של נשים יהודיות הינו 14.1. מאפיין בולט של הנשים הערביות בישראל הינו שיעור השתתפות נמוך בכוח העבודה, הן ביחס לשיעור ההשתתפות של נשים במשק, והן ביחס לשיעור השתתפות המגזר הערבי במשק. נכון לשנת 2010, כ-27% מהנשים הערביות השתתפו בכוח העבודה, לעומת שיעור של 77% בקרב הנשים היהודיות (המועצה להשכלה גבוהה, 2013).

בהתמקדות במאפייני העולם הערבי, לפי מכון ברוקדייל 2009, המציג רגרסיה לינארית שמתייחסת לנשים ערביות וקולטת את מספר משתנים בלתי תלויים¹ (גיל, שנות לימוד, דת, גיל הילד הצעיר, מחוז מגורים, סוג וגודל היישוב) נמצא כי השכלה היא המשתנה המשפיע ביותר על סיכויי התעסוקה של נשים ערביות כאשר מחזיקים קבוע את שאר המשתנים. גידול בהשכלה מביא לגדול בתעסוקה: סיכויי הנשים בעלות 16 שנות לימוד או יותר גדולים ב-61 נקודות אחוז לעומת סיכוייהן של הנשים בעלות 0-8 שנות לימוד, וסיכויי הנשים בעלות 13-15 שנות לימוד גדולים ב-37 נקודות אחוז. גם סיכויי התעסוקה של נשים בעלות 12 שנות לימוד גבוהים לעומת סיכוייהן של נשים בעלות 0-8 שנות לימוד ב-13 נקודות אחוז.

לוח 1: הקשר בין מאפיינים שונים לתעסוקת הערביות בגילאים 18-64, רגרסיה לינארית

מקדם b - ערביות	המשתנה
** .11	גיל 25-34 (לעומת 18-24)
** .13	גיל 35-44 (לעומת 18-24)
** .06	גיל 45-64 (לעומת 18-24)
** .04	השכלה 9-11 (לעומת 0-8)
** .13	השכלה 12 (לעומת 0-8)
** .37	השכלה 13-15 (לעומת 0-8)
** .61	השכלה 16+ (לעומת 0-8)
** .010	נוצריות (לעומת מוסלמיות)
.00	דרוזיות (לעומת מוסלמיות)
** -.09	אם עם ילדים בגיל 0-1 (לעומת אין ילדים)
** -.07	אם עם ילדים בגיל 2-4 (לעומת אין ילדים)
** -.04	אם עם ילדים בגיל 5-9 (לעומת אין ילדים)
.02	אם עם ילדים בגיל 10-17 (לעומת אין ילדים)
** -.019	אזור ירושלים (לעומת מחוזות חיפה והצפון)
.04	מרכז - כולל ת"א (לעומת מחוזות חיפה והצפון)
-.01	אזור הדרום (לעומת מחוזות חיפה והצפון)
** -.10	יישוב ערבי קטן (לעומת יישוב גדול מעורב)**
** -.12	יישוב ערבי גדול (לעומת יישוב גדול מעורב)
** -.22	לומדות כיום* (לעומת לא לומדות כיום)
** .16	קבוע
00.28	R ²

מקור: מכון ברוקדייל, 2009

¹ רגרסיה לינארית הינה שיטה לבדיקת היחס בין משתנה תלוי (במקרה זה - תעסוקת נשים ערביות) למשתנים בלתי תלויים. השיטה מאפשרת להעריך את ההשפעה של כל משתנה בלתי תלוי על המשתנה התלוי. הרגרסיה התבססה על נתוני סקר כוח אדם של הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה לשנת 2005.

המסקנה העיקרית המתבקשת הינה שלצורך הגדלת שילובן של נשים ערביות בשוק העבודה, יש צורך לבדוק כיצד ניתן להגדיל את כמותן במוסדות להשכלה גבוהה.

התומכים בהקמת מוסד אקדמי בשפה הערבית בישראל טוענים כי הדבר יביא להגדלת הנגישות להשכלה גבוהה בקרב החברה הערבית, יאפשר זקיפות קומה למיעוט הערבי, במסגרתו יתאפשרו חקר, שימור ופיתוח התרבות השפה והדת הערבית. בנוסף, מוסד כזה יכול להוות מוקד משיכה עבור אוכלוסייה ערבית אשר כיום נמנעת מלימודים גבוהים בשל מגבלות תרבותיות ומסורתיות (המועצה להשכלה גבוהה, 2013).

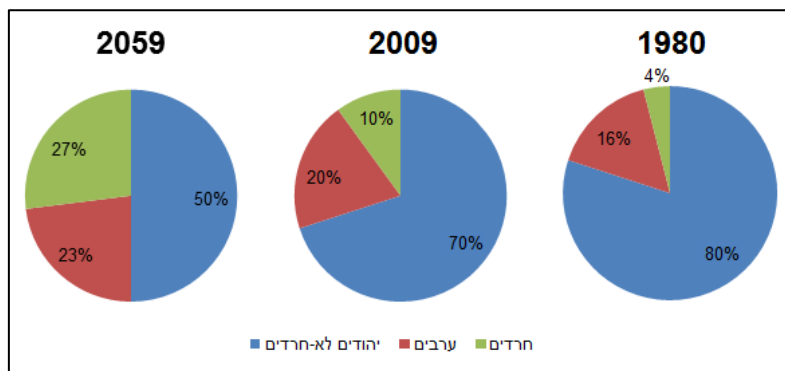
לפי חאגי יחיא ועראר (2011) במדינה שבה 20% מתושביה ערבים, צריך לשקול הקמה של אוניברסיטה ערבית, שתשמור על סטנדרטים אקדמיים מערביים לצד הקפדה על תרבות וערכים ערביים. בנוסף, אם האוניברסיטה תצליח להימנע מבלדנות ותהיה פתוחה לסטודנטים ואנשי צוות מכל לאום ודת, היא תוכל לשמש כאמצעי להפחתת המתח המתמשך בין ערבים ליהודים החיים יחדיו במדינת ישראל.

2.ג. ההקשר המקומי

לשילובן של הנשים הערביות בכוח העבודה ישנן מספר השפעות חיוביות:

- צמצום הנטל הכלכלי על אוכלוסיית הרוב בישראל: כיום, אוכלוסיית הנשים הערביות נתמכת באופן משמעותי בקצבאות והטבות, וזאת עקב אי יציאתן לעבודה. באם שיעורי התעסוקה יוותרו כפי שהם כיום, הנטל הכלכלי עקב התמיכה באוכלוסייה זו הן יגדל משמעותית, והן יצטמצמו מקורותיו. לכן, על הממשלה לדאוג לשילובן של הנשים הערביות בשוק העבודה, בכדי להימנע מהשפעות עתידיות בעלות עלות כלכלית גבוהה, אשר המקורות לעלות זו הולכים ומדלדלים. חשיבות שילובן של הנשים הערביות בשוק העבודה מקבל משנה תוקף עקב המגמות הדמוגרפיות הצפויות בעשורים הבאים.

תרשים 1: התפלגות האוכלוסייה בישראל לפי מגזר בשנים נבחרות

מקור: עיבודי בנק ישראל, 2013

לפי נתוני הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה (2012), פריון האוכלוסייה הערבית כיום הינו גבוה ביותר ביחס לשאר אוכלוסיית מדינת ישראל – הפריון הכולל של נשים ערביות עמד על 3.32

- לעומת 2.95 של נשים יהודיות ואחרות. כפי שניתן לראות בתרשים, הפיריון הגבוהה יותר של האוכלוסייה הערבית מביא להקטנת החלק של אוכלוסיית הרוב ביחס לכלל האוכלוסייה. בהתבסס על נתוני הפיריון של השנים האחרונות, ניתן לצפות כי בעוד כ-35 שנים, האוכלוסייה הערבית תהווה נתח משמעותי ביותר מכלל האוכלוסייה.
- צמצום אי-השוויון בין הערבים ליהודים, וקידום מוביליות חברתית: כיום, קיים פער משמעותי בין מצבה של האוכלוסייה הערבית למצבה של האוכלוסייה היהודית בישראל. פער זה בא לידי ביטוי במספר תחומים: חינוך, נגישות, שכר, וכו'.
 - לפי דו"ח העוני של הביטוח הלאומי לשנת 2011, כ-53.3% מהמשפחות הערביות נמצאות מתחת לקו העוני (לאחר תשלומי העברה ומסים), לעומת 19.9% מכלל האוכלוסייה. נתון נוסף העולה מן הדו"ח הינו שמשקי בית עם מספר מפרנסים גבוה יותר נוטות להיות פחות עניות.
 - העצמת מעמדן הכלכלי-חברתי של הנשים הערביות בחברה הישראלית: כיום, נתפשות הנשים הערביות כפחות מתקדמות מכלל האוכלוסייה, רובן משמשות כעקרות בית, ועוסקות בגידול הילדים. תפקידן של הנשים הערביות בחברה הערבית משפיע על תדמיתן ועל מעמדן הסוציו-אקונומי. השתלבותן בשוק העבודה יגרום לעליה במעמדן החברתי.
 - האצת הצמיחה של המשק הישראלי: שילובן של הנשים הערביות בכוח העבודה יגדיל את תפוקת המגזר הערבי כולו, וכך גם את תפוקת כלל המשק הישראלי תוך צמצום תקציבי העברה ותמיכות אשר הולכות וגדלות עקב הגידול באוכלוסייה הערבית (משרד התמ"ת, 2012).

3.ג פירוק השאלה למרכיביה

הרעיון להקמת מוסד אקדמי בערבית מקורו ברצון להתגבר על מספר חסמים בשילוב הנשים הערביות בתעסוקה, הנובעים מתחום ההשכלה הגבוהה:

שפה: האם השפה העברית מהווה חסם עיקרי לשילובן של הנשים הערביות בלימודים האקדמאיים? האם לימודים בשפה שאינה עברית (ובפרט לימודים בשפה הערבית) עלולים להוות חסם לשילוב בשוק העבודה הישראלי? האם יש צורך בקורסי חובה ללימוד עברית לשם שיפור סיכויי הנשים הערביות בעלות ההשכלה הגבוהה להשתלב בשוק העבודה בישראל?

תנאי סף: האם הפער בין החינוך הערבי לזה הנהוג במוסדות החינוך האחרים במדינה יוצר מכשול בקבלה למוסדות ההשכלה הגבוהה בישראל? מהם המכשולים הנוספים המקשים על קבלת הסטודנטים מהמגזר הערבי למוסדות ההשכלה הגבוהה בישראל, והאם הם יפתרו ע"י מוסד להשכלה גבוהה בשפה הערבית?

הכוון תעסוקתי: האם נשים ערביות בעלות השכלה גבוהה אינן מצליחות להשתלב בשוק העבודה עקב היעדר הכוון תעסוקתי הולם?

נגישות: האם קיימת מגבלת נגישות אשר מונעת/פוגעת בסיכויים להשכלה גבוהה אצל נשים ערביות? האם הקמת שלוחות של מוסדות אקדמאיים במקצועות מסויימים עלולים להגדיל את סיכויי הנשים הערביות האקדמאיות?

תרבות, נורמות חברתיות ואפליה על בסיס מגזרי: האם הבדלי התרבות מרחיקים את הנשים הערביות ממוסדות ההשכלה הגבוהה בישראל? האם מוסד אקדמי בשפה הערבית יכול לפתור בעיה זו או שמא לבדל באופן קיצוני יותר את האוכלוסייה הערבית משאר האוכלוסייה בישראל?

ד. ניתוח

1.ד תנאי סף

1.1.ד. תחום החינוך: מאז קום המדינה ועד היום, אנו עדים להתפתחות משמעותית בחינוך הערבי – גידול משמעותי במספר בתי-הספר, גידול במספר התלמידים, וגידול בזכאים לתעודת בגרות. בעיה משמעותית העולה מן נתונים היא היחס בין הגידול בתלמידים בין הגידול במספר הכיתות – בעוד שבחינוך העברי הגידול בכמות התלמידים היה גבוה במעט מהגידול בכיתות, בחינוך הערבי גדל שיעור התלמידים בשיעור כפול מהגידול בכיתות. התוצאה היא צפיפות רבה, אשר משפיעה על יכולת מיצוי הפוטנציאל של כל תלמיד ותלמיד. פער משמעותי נוסף בין החינוך העברי לערבי בציוני התלמידים בכלל, ובמקצועות המדעיים בפרט. מקורו של פער זה נעוץ ככל הנראה בהבדלים בטיב ההוראה בין מוסדות החינוך. ממצאים רלוונטים ביותר לתחום ההשכלה הגבוהה, הינם אחוזי הנשים הזכאיות לתעודת בגרות.

לפי נתוני הלמ"ס לשנת 2013, אחוז הנשים הזכאיות לבגרות בחינוך הערבי הינו 63.6%, לעומת 77.1% בחינוך העברי העברי. בפערים בנתוני פתיחה אלו, עלולים ליצור פער משמעותי בסיכויי הקבלה ללימודים הגבוהים, ויכולת לסיימם.

2.1.ד. מבחני הבגרות: החסם המרכזי העומד בפני הרחבת נגישות ההשכלה בפני ערבים הינו אי קבלת תעודת בגרות שלמה ואיכותית המאפשרת עמידה בדרישות הסף של האוניברסיטאות. בתי הספר הערביים ממוקמים בדירוג הנמוך והבינוני מבין כלל התיכונים בישראל. גם בהשוואה לתלמידים מבתי ספר התיכוניים היהודים, העומדים באותו הדירוג עולה שיעור התלמידים היהודיים שעומדים בדרישות הסף לאוניברסיטאות גבוהה מזה של הערבים, גם כשממוצע ציוני הבגרות בשתי הקבוצות היה זהה בקירוב. כלומר, תעודת הבגרות מן התיכון הערבי אינה עומדת בדרישות הסף של האוניברסיטאות, ואיכותה נמוכה מזו המושגת בביס היהודיים (מוצטפא, 2007).

לוח 2: הקשר בין מאפיינים שונים לתעסוקת הערביות בגילאים 18-64, רגרסיה לינארית

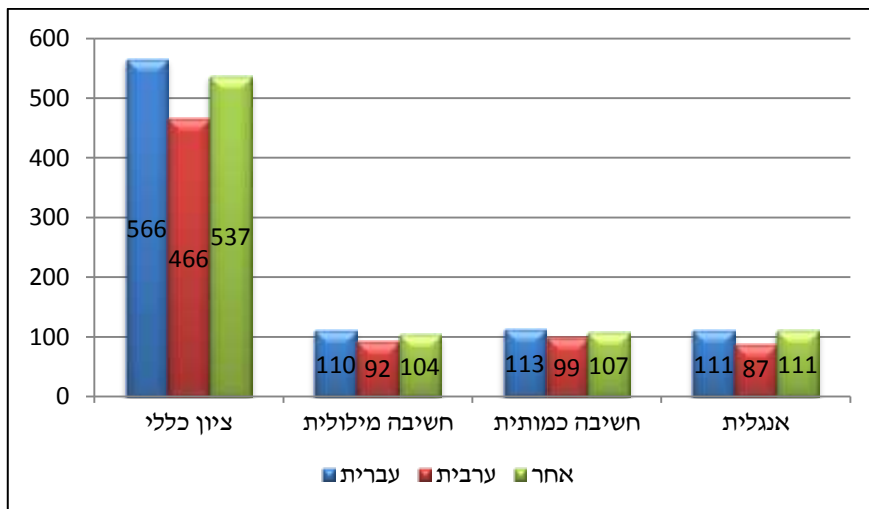
יהודים ואחרים		מגזר ערבי		
אחוזים	סה"כ	אחוזים	סה"כ	
46.6%	40,857	23.0%	7,394	עמדו בדרישות הסף
54.6%	47,826	31.2%	10,000	זכאים לתעודת בגרות
77.5%	67,859	59.4%	19,063	ניגשו לבחינות הבגרות
94.6%	82,831	64.5%	20,697	תלמידי כיתה י"ב ואחוז משנתון (תש"ע)

מקור: המועצה להשכלה גבוהה, 2013

3.1.4. פסיכומטרי: בחינת הפסיכומטרי מהווה חסם עיקרי בפני סיכויי הקבלה של הנרשמים הערבים אשר הצליחו לעמוד בדרישות הסף של האוניברסיטאות (כגון מבחני הבגרות השונים). הפער בשיעורי הציונים בבחינת הפסיכומטרי בין התלמידים היהודים והערבים הוא כ-100 נקודות (המועצה להשכלה גבוהה, 2013).

הפערים הגדולים בבחינה הפסיכומטרית מתבטאים בשלושת תחומי הבחינה – הן בפרק האנגלית, הן בפרק החשיבה המילולית והן בפרק החשיבה הכמותית. נתון זה מחזק את הטענה כי חולשת הנבחנים הערבים נובעת מהקושי הכפול שיש לנבחנים בשפה הערבית. חשוב לזכור כי עבור הנבחן היהודי, השפה האנגלית היא על-פי רב השפה השניה עבורו, בעוד שעבור הנבחן הערבי, השפה האנגלית הינה השפה הרביעית. נוסף על-כך, שאר בחינת הפסיכומטרי נכתבת בערבית ספרותית, וזוהי השפה השניה עבור אותם נבחנים (ערבית מדוברת הינה שפת האם עבורם). המשמעות היא שהמאמץ הנדרש מהמועמד הערבי הינו גבוה בהרבה מהמאמץ הנדרש מהמועמד היהודי. 70% מהנבחנים בעברית מסתפקים בבחינה אחת אשר ציונה הממוצע הוא 555 לעומת 46% מהנבחנים בערבית אשר משיגים ציון ממוצע של 432 בבחינה הראשונה שלהם. בנוסף, 8% מדוברי הערבית נבחנים מעל לשלוש פעמים ומשפרים את ציונם ל-646 בממוצע, לעומת כ-28% מדוברי הערבית אשר נבחנים מעל לשלוש פעמים ומשפרים לציון של 546 (המועצה להשכלה גבוהה, 2013).

תרשים 2: ציוני פסיכומטרי ממוצעים, לפי שפת הבחינה, 2011

מקור: עיבודי הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה

מוסדות ההשכלה הגבוהה שילבו בין בחינת הפסיכומטרי ובין בחינת הבגרות, ופיתחו חלוקה שחיוקה את אפשרות הערכה של הצלחת הלומדים בלימודיהם. מחקרים הוכיחו שאמצעי זה אשר מוחזק ע"י הפסיכומטרי במידה גדולה יש בו פגם והוא נכשל בהערכת הצלחת המועמדים מרקע תרבותי השונה מזה שיצאו ממנו כותבי הבחינה (Al-Haj, 1995).

לפי שיטה זו העולים ממדינות רבות, ואלו הדוברים שפה שאינה עברית, נפגעו היות והבחינה הפסיכומטרית לא התאימה לרקע התרבותי והלשוני ממנו באו.

ניסיונות מדיניות קודמים בתחום הפסיכומטרי: בשנים 2003-2004 משרד החינוך, וועדת החינוך של הכנסת וראשי האוניברסיטאות והמל"ג אימצו שיטה חדשה לקבלה לאוניברסיטאות – שיטת "המצרף" המסתמכת על תוצאות בחינות הבגרות. החלטה זו הינה תוצאה של לחצים פוליטיים וציבוריים מקרב הפריפריה שמטרתה הייתה להגדיל את הנגישות להשכלה גבוהה בקרב בני עירות הפיתוח והפריפריה. תוצאות השיטה – עלייה מובהקת במספר הערבים שנתקבלו. שנתברר שהערבים היו הנהנים העיקריים משיטה זו, הופעל לחץ מצד וועד ראשי האוניברסיטאות לביטול התכנית, והתכנית נפסלה (מוצטפא, 2007).

4.1.4. עמידה בתנאי הקבלה למוסדות ההשכלה הגבוהים: שיעור הסטודנטים העומדים בתנאי סף הקבלה לאוניברסיטאות בישראל נמוך יחסית – כ-35% מכלל תלמידי יב' במגזר הערבי לעומת כ-48% במגזר היהודי.

שיעור הסטודנטים הערבים באוניברסיטאות בישראל הוא רק כמחצית ממשקלם באוכלוסייה. בשנת 2001-2010 שיעור הסטודנטים לתואר ראשון עמד על כ-12.8% בלבד. שיעור זה קטן ככל שעולים בתארים – בתואר השלישי למשל, מהווים הסטודנטים מהמגזר הערבי רק 4% מכלל הסטודנטים (המועצה להשכלה גבוהה, 2013).

לוח 3: התפלגות שנות לימוד, זכאות לתעודת בגרות ועמידה בדרישות הסף של מוסדות ההשכלה הגבוהה לפי מגזר

יהודים	ערבים	
		התפלגות שנות לימוד:
7.6	25.2	8-0 שנות לימוד
8.8	16.5	9-10 שנות לימוד
35.2	36.5	11-12 שנות לימוד
48.7	21.8	13 ומעלה שנות לימוד
56.4	45.3	שיעור הזכאים לתעודת בגרות, מקרב תלמידי י"ב
48.3	34.5	שיעור העומדים בדרישות הסף של מוסדות ההשכלה הגבוהה, מקרב תלמידי י"ב

מקור: ישיב וקסיר, 2013

2.4 שפה

חסם השפה העברית בקרב האוכלוסייה הערבית בא לידי מימוש במספר "תחנות" במסלול שילוב הנשים הערביות בהשכלה ובתעסוקה בישראל - הן בעת הלימודים עצמם במוסדות להשכלה גבוהה, והן בנסיון להשתלב בשוק העבודה הישראלי לאחר הלימודים.

לפי סקר חברתי של הלמ"ס (2011) בנושא שליטה בעברית ושימוש בשפות: 98% מהאוכלוסייה הערבית מדברים ערבית בבית, 4% מדברים גם עברית. 79% מהמועסקים מדברים בעבודה ערבית, אך רק 20% מדברים בערבית בלבד. 79% מהמועסקים מדברים בעבודה ערבית, 16% מדברים ערבית בלבד.

כישורי השפה העברית בהם מחזיקים הסטודנטים מהווים מכשול מרכזי. האוכלוסייה הערבית עוברת שיעורי עברית בבתי הספר המקומיים אך כמעט ואין שימוש בשפה מחוץ לכותלי השיעור ולכן קיים קושי בדיבור, הבנה, קריאה וכתובה אקדמיים. בנוסף, רמת ההוראה אינה גבוהה. נראה כי ישנה עדיפות נמוכה לבחירה בהוראת השפה העברית ונעשית ע"י סטודנטים ערבים שלא התקבלו לתחומי הוראה אחרים (המועצה להשכלה גבוהה, 2013). בנוסף, איכות בחינת הברגות בעברית אינה מספקת לידיעת השפה בפועל ולכניסה לעולם המודרני (מרום, 2014).

סקר שערכו עראר וחרזאללה (2007), שדגם אוכלוסיית סטודנטיות באוניברסיטה העברית מראה שהן נתקלות בקשיי הסתגלות לאוניברסיטה, קשיים אשר התבטאו בהסתגלות לשפה העברית, בהיחשפות לשיטות הוראה חדשות ולסוגי אינטראקציה אחרים הן בסביבת האוניברסיטה והן בסביבת המעונות כתולדה של הקשר עם החברה היהודית.

שיעור המועסקים משתנה בהתאם לרמת השליטה בשפה העברית. מבין אלה שמידת השליטה שלהם בעברית היא "טובה מאוד" בכל התחומים שנבחנו: כתיבה, קריאה, דיבור והבנה - 82% מועסקים. ככל שיוודת מידת השליטה בשפה, יורד שיעור המועסקים, במיוחד בקרב המתקשים בדיבור והבנה. מבין אלה שמבינים או מדברים בקושי עברית, או שאינם מדברים או מבינים כלל את השפה, רק כ- 30% מועסקים. מבין אלה שמידת שליטתם בקריאה ובכתיבה חלשה, כמחצית מועסקים (מרום, 2014).

רמת שליטה נמוכה בשפה העברית מהווה חסם מרכזי בשילובה של האוכלוסייה הערבית במוסדות ההשכלה הגבוהה ובשוק התעסוקה בישראל. בעיית השפה הינה חסם קהילתי שמונע מאנשים רבים לצאת לרכוש השכלה ולצאת לשוק העבודה.

3.4 תרבות ונורמות חברתיות

החברה הערבית מסורתית משפיעה על מקומן של נשים בחברה בכלל ועל השתלבותן בשוק העבודה בפרט (הכנסת, 2009). תפקיד האישה לפי התרבות והנורמות החברתיות של החברה הערבית הינו גידול ילדים וניהול משק הבית.

לפי התיאוריה הפטריארכלית המזהה את המבנה החברתי כמבנה מדרגי שבו התפלגות המעמדות חופפות במידה רבה את האי שוויון בין המינים. לפי הגישה, הגברים, נחשבים לאליטות, תופסים את הדרגות הגבוהות במדרג ומחזיקים ברוב הפונקציות כבעלי המונופול על הכוח והעוצמה. האליטות (הגברים) מחזקות את כוחן ומעמדן בהתמדה, ויוצרות חסמים המקנים להן עוצמה הולכת וגדלה. הנשים, לעומת זאת, נמצאות בתחתית הסולם המדרגי, מעמדן נחות, וסיכויי הניעות וההתקדמות שלהן בשוק העבודה קטנים מאלה של הגברים (עראר ומוסטפא, 2009).

במעבר מקהילות ערביות למוסדות להשכלה גבוהה מתקיים פער תרבותי, בעיקר באוניברסיטאות בהן לרוב אופי הלימודים ומיקומן הגיאוגרפי מחייב מעבר וחיים עצמאיים. הקהילות הערביות שומרות על מאפיינים מסורתיים רבים, פער זה מקשה מאוד על הסתגלות הנשים במערכת ההשכלה הגבוהה. הסטודנטיות עוברות לראשונה לתרבות מערבית, לסביבה יהודית בה שולטת השפה העברית (הרצאות, חיפוש מידע, שלטים, אתרי האינטרנט, שירותי מזכירות, רישום סטודנטים וכד') וכן לסביבה אקדמית הנתפסת עבורם כמונכרת. (המועצה להשכלה גבוהה, 2013).

לפערי הגילאים ונסיון החיים בין הסטודנטים הערבים ליהודים ישנה השפעה משמעותית. המוסדות להשכלה גבוהה מאפיינים את הסטודנט הממוצע, בהתאם למרבית הסטודנטים היהודים, כסטודנט בוגר, בעל ניסיון בניהול חיים עצמאיים, בעל ניסיון של התמודדות עם מערכות מנוכרות (צבא), ביקרותי. לעומת זאת הסטודנט הערבי הממוצע הוא בוגר תיכון "צעיר" אשר במסגרת השתלבותו בהשכלה הגבוהה חווה לראשונה את החיים מחוץ לבית הוריו וקהילתו. ההשלכות של תהליך זה דורשות מהסטודנט הערבי לעבור תהליך התבגרות מזוהז, בנוסף ללימודים האקדמאיים גם מיומנויות חיים בוגרות. (המועצה להשכלה גבוהה, 2013).

4.4 נגישות ותחבורה

האוכלוסייה הערבית מתגוררת בריכוזי אוכלוסייה נפרדים, דבר היוצר קושי בהשתלבות בשוק העבודה היהודי וכלכלה ערבית מקומית הנפרדת מהכלכלה היהודית. אין ספק כי אחד מהגורמים המרכזיים להפרדה זו הוא התחבורה הציבורית אשר לא מספקת בתוך היישובים הערביים ומהם אל מוקדי התעסוקה ביישובים היהודיים. בנוסף שיעור הנשים הערביות בגילי העבודה העיקריים שיש להם רישיון נהיגה הוא 33% לעומת 69% מהגברים הערבים ו- 56% מהנשים היהודיות (הכנסת, 2009). לאור בעיית התחבורה הציבורית ביישובים ערביים עולה כי הנשים הערביות מוגבלות למדי באפשרויות הניידות שלהן.

בשנת 2008 נכתב דוח ע"י משרד התחבורה שכותרתו "הסדרת תחבורה ציבורית סדירה ביישובים הערביים". בדוח נאמר כי על אף הצורך בהיצע גדול של תחבורה ציבורית ביישובים הערביים, בפועל היצע התחבורה הציבורית המוסדרת קטן. הדוח כולל תוכנית לשיפור התחבורה הציבורית בכפרים ערביים. בשנת 2010 פורסם כי בפעם הראשונה מופעלים 12 קווים עירוניים ובינעירוניים ביישובים הערבים והדרוזים בצפון הארץ. בדרום הארץ מופעלים קווים נוספים בין ערים גדולות לבין יישובים ערביים ובדואים.

בבחינת הנגישות הפיזית של המוסדות להשכלה גבוהה, נראה שגם כאן נתקלות הנשים הערביות בבעיה. מעבר למחסור בכלי רכב פרטיים (לאוכלוסייה הערבית כחצי מכמות כלי הרכב של האוכלוסייה היהודית), קיים מחסור חמור בזמינות התחבורה הציבורית.

בדוח של המשרד לענייני מיעוטים שפורסם בשנת 2010 נכתב כי ב-60 מתוך 153 היישובים הערביים בישראל כלל אין תחבורה ציבורית. בהמשך לדוח זה, החליטה עמותת "סיכוי" לבצע מחקר בתחום נגישות התחבורה הציבורית לציבור הערבי בישראל. העמותה ערכה השוואה בין יישובים ערבים ויהודים הקרובים זה לזה. ממצאי המחקר מראים הבדלים קריטיים בין שתי קבוצות האוכלוסייה - בעוד שבשניהם עברו 17 קווי אוטובוס, בכפר קאסם (הצמודה לשוהם וזהה לה בכמות התושבים דאז) עבר רק קו אחד. פער משמעותי נוסף היה שבעפולה פועלים 9 קווים פנימיים בהשוואה לאום אל פחם, שם לא פעל אפילו קו אחד.

במקביל לדוחות המשרד לענייני מיעוטים, טרם הצטרפותה של ישראל לארגון ה-OECD, נבחנה מדינת ישראל במגוון תחומים רחב, ומדוח ה-OECD (2010) עלה כי קיימים פערים חברתיים רבים בישראל, ועל מדינת ישראל להתחייב לשפר את נגישות התחבורה הציבורית לכלל המגזרים.

אי לכך, בסוף שנת 2010 התקבלה החלטת הממשלה 1539 בדבר תכנית חומש לפיתוח כלכלי של יישובים במגזר המיעוטים. כחלק מתכנית החומש הוחלט להקצות סכום כולל של 100.9 מיליון שקלים, אשר מטרתו להנגיש את התחבורה הציבורית לציבור הערבי בישראל, ע"י הפעלת קווים בתוך היישובים, חיבור לצירי תנועה מרכזיים, חיבור היישובים למרכזי מסופי תחבורה בינעירוניים וחיבור למוקדים מרכזיים.

לפי דוח שהוכן ע"י עמותת "15 דקות" בשנת 2013, המדרג את שיעור ההוגנות של ההזדמנות לעלות לתחבורה ציבורית², נראה שמבין 103 הערים והיישובים אשר נבדקו, נוכחות היישובים הערביים הינה דלה ביותר - 11 יישובים בלבד, ושבעה מתוכם מדורגים ברמת הוגנות הנמוכה מ-50%.

בנוסף להיעדר תחבורה ציבורית זמינה, גם כאשר קיימת נגישות פיזית של אוטובוסים, נתקלת האוכלוסייה הערבית בבעיה שכן לא קיימים שילוט והסברים בתחנות האוטובוס בשפה הערבית. לפי חוקי משרד התחבורה, התקנה המחייבת היחידה בעבור המפעיל הינה פרסום אחת לשישה חודשים בעיתון יומי אחד לפחות בשפה הערבית את פירוט קווי השירות המופעלים.

5.4 הכוון תעסוקתי

חסם נוסף המקשה על השתלבותן של הנשים הערביות בשוק העבודה בישראל הינו היעדר ההכוון התעסוקתי. תחום ההכוון התעסוקתי נחלק לשניים – הכוון תעסוקתי עבור נשים ללא השכלה גבוהה, והכוון תעסוקתי לנשים אשר רכשו השכלה גבוהה. בעבודתנו, נתייחס רק לקבוצת הנשים אשר רכשו השכלה גבוהה ומנסות לחדור לשוק העבודה.

לפי משרד הכלכלה (2013), על אף קיומם של תקציבים ייעודיים, קיים פער משמעותי בין היקפי הפעילות של מרכזי ההכוון התעסוקתי המתוכננים, לבין אלו הנדרשים.

לוח 4: היקפי פעילות מרכזי ההכוון מתוכננים מול נדרשים עד 2020 (ללא ערים מעורבות)

צפון	מרכז	דרום	
33	5	22	מתוכננים
130	28	35	נדרשים

מקור: עיבודי משרד הכלכלה, 2013.

החלטה נוספת של משרד הכלכלה (2013) הינה פיתוח תכנית הכוון תעסוקתי להשכלה גבוהה במקצועות נדרשים בשוק העבודה. מרכזי ההכוון התעסוקתי, בשילוב עם הגיוינט, יקימו מערכי תמיכה והכוון תעסוקתי וכן יקדמו מערך קשרי מעסיקים על-פי תחומי לימוד, כל זאת לשם שילוב האקדמאים הערבים בשוק העבודה בישראל. תכנית זו תוקצבה בכ-20 מליון ש"ח בפריסה רב-שנתית עד לשנת 2016.

עוד בתחום זה, החלו במשרד הכלכלה בפיתוח תכנית לשילוב המגזר הערבי בתעשייה עתירת הידע. תכנית אשר תוקצבה בכ-24 מליוני ש"ח בפריסה לשלוש שנים.

לפי התכנית, העבודה מול המעסיקים תעשה בשני אלמנטים:

- (1) סיוע בהכשרת עובדים דרך תוכנית להסבת אקדמאים לתעשיית ההיי-טק ועידוד וקידום מיזמי תעסוקה בתחומי ההייטק.
- (2) סבסוד שכר עובדים דרך מסלול תעסוקה למתמחים בתעשייה עתירת הידע (מותנה בשינוי המסלול הקיים היום).

בחירת המעסיקים בתעשיית ההייטק תתבצע לפני אזור הפעילות והצרכים המיידיים של החברות. משך תכנית ההכוון התעסוקתי צפוי להימשך שלוש שנים, כאשר בכל שנה יועברו לכל הפחות 15 מחזורי הכשרה, שיכללו בין השאר הכשרה מקצועית וכן פיתוח כישורים אישיים.

במטרה להגביר שילוב סטודנטים ממגזר המיעוטים הלומדים מקצועות טכנולוגיים בתעשייה עתירת הידע, גיבש בשנת 2011 מרכז ההשקעות מסלול סיוע לסבסוד שכר למעסיקי מתמחים ממגזר המיעוטים בתעשייה זו. לפי תכנית זו, הסבסוד יהיה למשך שנתיים, בשיעור תמיכה של כ-30% ממשכורת הסטודנט בשנה הראשונה וב-20% בשנה השנייה.

בפועל, תכנית זו לא יצאה אל הפועל. הסיבות לכך עיקרן בשל העובדה שהמעסיקים שביקשו להצטרף לתכנית כבר נתמכים בעזרת תכניות שונות, וחוקי התכנית אוסרים כפילות סבסוד. כמו כן, מעסיקים טענו כי גובה הסבסוד הנמוך אינו מצדיק את הדרישות הבירוקרטיות הנרחבות בהגשת בקשות הסיוע. כיום פועלים לטובת תיקון ההוראה עוד בשנה הנוכחית, לצורך הטמעת התכנית.

6.4 נסיונות מדיניות קודמים

1.6.4. נסיונות מדיניות קודמים בארץ: בשנים האחרונות, עולה המודעות לצורך בכניסתן של הנשים הערביות לשוק העבודה בישראל, ובכל עולה הניסיון להגדלת כמות הסטודנטיות הערביות במוסדות ההשכלה הגבוהה.

- המועצה להשכלה גבוהה פיתחה תכנית התאמה של של מסלולי הכנה קדם-אקדמיים לצרכים של סטודנטים ערבים. בשנת הלימודים תשע"ב החל פיילוט של תכנית זו, אשר הוערך ונחקר ע"י מכון ברוקדייל. רב המשתתפים בפיילוט הן נשים ערביות. כאשר בפיילוט נבדקו 2 חלופות – מרכזיים ייחודיים לאוכלוסייה הערבית אל מול מרכזים מעורבים. כ-91% מן המשתתפים לקחו חלק בתגבורי עברית (וכ-90% השיבו כי התגבור עזר להם באופן משמעותי להתמודד עם דרישות הקורסים האקדמיים). כ-95% מתוך הלומדים במכינות הייחודיות קיבלו תעודת סיום מכינה, ו-95% מהם התקבלו למוסד להשכלה גבוהה.
- מדוח הצוות המקצועי של ות"ת בנושא פלורליזם ושוויון הזדמנויות עולה כי הוקמה וועדת היגוי קבועה תחת הות"ת להרחבת הנגישות למגזר הערבי והקצה תקציב ייעודי שנתי אשר הופנה למוסדות במטרה ליצור תמיכה בשירותים אקדמיים וחברתיים לקידום הסטודנטים הערביים. (המועצה להשכלה גבוהה, 2013).
- בעקבות דוח הצוות המקצועי של ות"ת בנושא פלורליזם ושוויון הזדמנויות (2013), החליט משרד החינוך לבחון את האפשרות שלימודי השפה העברית במוסדות החינוך הערבי, יועברו ע"י מורים מהחינוך העברי, וזאת לשם התמודדות עם פערי השפה המגבילים את לימודיהן של הנשים הערביות במוסדות להשכלה גבוהה.
- נכון לשנת 2011, משרד הבינוי והשיכון שותף במסגרת אגף שיקום שכונות לתכנית הישגים להגדלת הנגישות להשכלה גבוהה בפריפריה.
- משרד החינוך מפעיל תכניות לשיפור הישגי התלמידים הערבים בדגש על צוות הוראה, מתודות הוראה שיעודדו כישורי למידה אקדמיים. כמו-כן קיימות תכניות לחינוך לחיי קריירה הכוללות מידע וחשיפה התלמידים לעולם האקדמיה הישראלית, תכנון הקמת 60 מרכזי פסיכומטרי בית-ספרים, חיזוק שליטת התלמידים בשפה העברית (כולל בחינת בגרות בשפה העברית).
- משרד התמ"ת מפעיל כלים רבים למיגור אי השוויון, לטיפול בחסמים בכניסת אוכלוסיית החברה הערבית על גווניה לשוק העבודה ולהשתלבותה בתעסוקה ההולמת. פרויקטים ייחודיים להכוונה וסיוע לתעסוקה.
- בתחילת שנות ה-70 יזמו קבוצות שונות ערביות להקים אוניברסיטה ערבית בישראל. יוזמתם נדחתה ע"י המועצה להשכלה גבוהה. הרעיון ממשיך להופיע במצען של המפלגות הערביות, אשר דרשו מימוש זכות החברה הערבית להקים אוניברסיטה ששפת האם בה

תהיה ערבית והפיקוח והניהול יהיו בידי ערבים. הרעיון עורר ויכוח בקרב פעילי ציבור, אקדמאים ופוליטיקאים מהמגזר הערבי והיהודי (המועצה להשכלה גבוהה, 2013).

2.6.ד. נסיונות דומים לשילוב אוכלוסיות מיעוט בשוק העבודה בישראל: סקירת שילובם של העולים מברית המועצות נחלקת לשתי קבוצות עיקריות: שילובם של העולים בעלי ההשכלה בישראל, וכן שילובם של הצעירים בהשכלה הגבוהה בישראל.

בבחינת העולים מברית המועצות בעלי ההשכלה הגבוהה, ניתן לראות כי שיעור בעלי התארים האקדמאים גבוה באופן משמעותי מהשיעור בקרב כלל היהודים – 40% אל מול 27% בהתאמה (סקר כוח אדם, 2003). בנוסף, ניתן לראות שיעורי התעסוקה גדלים באופן משמעותי כתלות בשנות ההשכלה..

על אף ההשכלה הגבוהה איתם הגיעו העולים למדינת ישראל, רבים מהם חשים כי חל שינוי לרעה במעמדם המקצועי (41.4%). לפי מחקר אשר ערך מכון ברוקדייל לבקשת מרכז העלייה והקליטה, נראה כי עולי ברית המועצות אמנם מועסקים יותר מכל קבוצת עולים אחרת באוכלוסייה, אך יחד עם זאת, השתלבותם בעבודה אינה תואמת את רמת השכלתם, ורבים מהם מועסקים בעבודות לא מקצועיות. רק 55% מבעלי תואר אקדמי מועסקים במשלחי-יד אקדמיים, חופשיים, טכניים וניהוליים, לעומת 73% בקרב היהודים.

בבחינת העולים הצעירים מברית המועצות והשתלבותם בהשכלה הגבוהה בישראל, נראה ש-74% מהם קיבלו פטור בשפה העברית בלימודיהם, אך עדיין הממצאים מעידים על קושי בעברית – 28% מתקשים לכתוב עבודות ותרגילים בעברית, ו-33% מתקשים בקריאת חומר קריאה בשפה העברית. בקרב העולים מברית המועצות לשעבר שעברו מכינה קדם-אקדמית טרם לימודיהם באוניברסיטאות והמכללות, נראה ש-80% מהבוגרים דיווחו שהמכינה תרמה לשיפור שליטתם בעברית, ותרמה להם רבות בהשתלבות במערכות ההשכלה הגבוהה.

3.6.ד. נסיונות מדיניות קודמים בחו"ל: בחלק זה בחנו הן את ניסיונות השילוב של אוכלוסיות מיעוט שונות בעולם.

המכללות והאוניברסיטאות האפרו-האמריקאיות שהוקמו בארצות הברית למען האוכלוסייה האינדנאית תרמו לאספקת חינוך גבוה לאוכלוסייה זו ולשימור תרבותה. אמנם מכללות ואוניברסיטאות אלו הוקמו כתוצאה ממדיניות גזענית, אך בסופו של דבר הן תרמו בקידום מעמדם החברתי והפוליטי לקראת מצב של שוויון זכויות מול החברה הלבנה (אלהיגיא יונס ומחמוד, 2009).

4.6.ד. נסיונות לשילוב הנשים הערביות הישראליות בהשכלה בגבוהה בעולם: לפי סקר שערך ד"ר קוסאי חאגי' יחיא בשנת 2007, אחוז גבוה של סטודנטים נוסעים לחול למטרת לימודים משום שלא התקבלו למקצועות באוניברסיטאות בישראל. ממוצע בגרות גבוה מאוד, קושי של הבחינה הפסיכומטרית והגבלת גיל הם המכשול העיקרי המונע מהם להתקבל לאחד המקצועות היוקרתיים בשוק העבודה והאקדמיה בישראל.

אוניברסיטאות בירדן

בניגוד לחוויית הניכור והפערים התרבותיים שחוו סטודנטיות ערביות באוני' הישראליות סטודנטיות בירדן המרוחקות מבחינה גיאוגרפית חשו קירבה אינטלקטואלית ושותפות אתנית "טבעית" עם התרבות והשפה הערבית. בכמה מקרים הסטודנטיות אף חשו עליונות על הסטודנטים הירדמים והסטודנטים מארצות ערביות אחרות בגלל התקדמותן המהירה, ניסיוןן, והמוכנות האקדמית איתה הגיעו.

ההבדל בין תחושת השייכות באוניברסיטאות הירדניות ותחושת הניכור באוניברסיטאות הישראליות מדגיש את הצורך החזק של הסטודנטיות הערביות לשפה משותפת, לנרטיב ולקודים תרבותיים זהים. ההשכלה הגבוהה בירדן עשוייה לשמש סוג של פיצוי לשיכוך תחושת תחושת הזרות וההדרה אותן חוות סטודנטיות ערביות במרחב האוניברסיטאי בישראל. הרחקתן מהקונצנוזוס של המרחב הלאומי שלהן גורמות להן להשתלב במרחב שמספק להן העצמה אתנית ומגדרית וחושפת אותן לידע אקדמאי חדש ולאורך חיים חופשי יותר (חאגי יחיא ועראר, 2011).

לסיכום, הגורמים המושכים את הסטודנטים הערבים בוגרי תיכון מישראל לרכוש השכלה גבוהה באוניברסיטאות בירדן, הם הצפויים ליצור שיפור במצבם הכלכלי וקידום מוביליות חברתית וכלכלית (הלר, 2002), (חאגי יחיא ועראר, 2011).

ממצאי המחקר של ד"ר חאגי יחיא וד"ר עראר מעלים כי ערביות ישראליות הן קהל היעד המרכזי לרכישת השכלה בירדן. אף על פי כן נראה שאין שאיפה כללית ללמוד דווקא בירדן, ומי שהצליח לעבור בהצלחה את מסלול המכשולים שהציבה האקדמיה הישראלית יעדיף ללמוד בה. יש לכך שלוש סיבות עיקריות:

1. שכר לימוד הגבוה מאוד באוניברסיטאות בירדן, יוקר המחיה והיעדר אפשרויות תעסוקה לסטודנטים זרים בשל מגבלות החוק הירדני.
2. למרות הקירבה התרבותית הכללית, סטודנטים ערבים מישראל שומרים על בידול (עראר 2007), ואפשר להגדירם כמיעוט תמידי.
3. חוסר וודאות סביב ההכרה בתעודות הירדניות עם החזרה לישראל.

לוח 5: גורמים דוחפים ומניעים לרכישת השכלה גבוהה בירדן

גורמים המונעים את קבלת ההחלטה לרכישת השכלה גבוהה בירדן	גורמים הדוחפים לקבלת החלטה לרכישת השכלה גבוהה בירדן
יוקרה ומוביליות חברתית	סף קבלה נמוך יחסית
הכרה בלימודיהם בחזרה	קבלה למקצועות יוקרתיים
הלם תרבותי וערכי	שפה ותרבות דומות (ערבית)
קליטה בשוק העבודה בישראל	קירבה גיאוגרפית של מקום וזמן
תחושת היעדר שליטה	תחושת בטחון והצלחה

מקור: חאגי ועראר, 2011

אוניברסיטאות בגרמניה

אחת מהאפשרויות העומדות בפני הסטודנט הערבי הינה לימודים גבוהים בגרמניה. תנאי הקבלה העיקריים לאוניברסיטאות בגרמניה הם ציוני בגרות ובחינת השפה הגרמנית. הקושי העיקרי בקבלה הוא, כמובן, למידת השפה ומעבר מבחני הקבלה בגרמנית. לא נדרש מעבר של הבחינה הפסיכומטרית ועל פי רוב אין ראיון קבלה ואין הגבלת גיל כמו בישראל.

בחירת הסטודנט הערבי ללימודים בגרמניה כרוכה בשיקולים רבים, כגון קשיי הקבלה ללימודים בישראל, מידת ההכרה בתארים שנלמדו בעת חזרת הסטודנטים לארץ, וגובה שכר הלימוד המסובסד לסטודנטים זרים (חאגי יחיא, 2007).

ה. המלצות

לאחר בחינת החסמים המשפיעים על תהליך לימודי ההשכלה הגבוהה של הנשים הערביות בישראל - הן תנאי הקבלה, הן הלימודים עצמם והנגישות לתעסוקה לאחר סיום הלימודים, מסקנתנו העיקרית הינה שככל הנראה הקמתו של מוסד אקדמי בערבית לא יצליח לפתור בעיית העסוקה הקיימת בקרב הנשים הערביות בישראל, ואף עלול להחריפה.

ה.1. מגבלת השפה:

נדמה כי מוסד אקדמי ערבי יסיר חסם משמעותי זה בלימודים הגבוהים של האישה הערבית. ממצאי העבודה מראים כי אכן השפה מהווה נדבך מרכזי בכל הנושאים הנוגעים ללימודים הגבוהים - החל בבגרויות בשפה הערבית (שבחלק מהמוסדות הגבוהים אינם מוכרים כתעודת בגרות מלאה ושווה לזו שבשפה העברית), בעת הלימודים הגבוהים, ובעת מציאת העבודה לאחר סיום הלימודים.

בבחינת הקמת מוסד אקדמי בשפה הערבית אשר ינתנו בו קורסים ללימוד השפה העברית כקורסי חובה, אין הכרח שיתקיים שיפור משמעותי בשיעורי התעסוקה, שכן מחקרים שסוקרו בעבודתנו מוכיחים שהאוכלוסייה הערבית אינה נעזרת בידע הניתן לה ללימודי השפה העברית מחוץ לכתלי הלימודים.

לכן, כפי שאנו רואות זאת, הקמת מוסד אקדמי בשפה הערבית יכול להקל משמעותית על מהלך לימודי ההשכלה הגבוהה, אך לפגוע ביכולת ההשתלבות בשוק העבודה לאחר מכן, היות ובעצם הקמתו של מוסד אקדמי בערבית אנו משמרים ואף מגדילים את פערי הידע בשפה העברית של המגזר הערבי. כפי שצויין בעבודתנו, ככל שיורדת מידת השליטה בשפה יורד שיעור המועסקים, ועל כן יש צורך ברור בהנגשת השפה העברית לסטודנטים מהמגזר הערבי.

המתנגדים להקמת מוסד אקדמי ערבי טוענים כי ככל שהשפה בו תהיה ערבית הוא ינציח את הבידול של החברה הערבית ויצמצם את אפשרויות ההשתלבות בחברה הישראלית ובשוק העבודה. המוניטין של המוסד יהיה נמוך ממוסדות מובילים קיימים, וייקח זמן רב עד ביסוס מוסד כזה ברמה גבוהה, הכרוך בגיוס סגל אקדמי מתאים, ופתיחת מגוון מקצועות לתואר ראשון ושני (המועצה להשכלה גבוהה, 2013).

ה.2. מגבלת תנאי הקבלה:

הן הבגרויות והן המבחן הפסיכומטרי מהווים חסם משמעותי ביותר עבור הנשים הערביות. מרבית הנשים אינן עומדות בדרישות הסף, ולכן לא מתקבלות לאוניברסיטאות בארץ. זוהי גם אחד הסיבות המרכזיות למעבר ללימודים בירדן ובמדינות נוספות. הקמת מוסד אקדמי בשפה הערבית יהיה כזה שיתגבר על מגבלת השפה בלבד, אך עליו יהיה לעמוד בסטנדרטים של שאר האוניברסיטאות בישראל (ואם לא כך הדבר, הרי שמדובר יהיה במוסד נחות ביחס למקביליו). לכן, הסיכוי להתקבל אליו יהיה דומה לסיכוי להתקבל לאוניברסיטאות הקיימות. כאמור, הקמת מוסד אקדמי בערבית לא תפתור חסם עיקרי זה. בכדי להתגבר על חסם זה יש צורך בהשקעה מאסיבית במוסדות החינוכיים הערביים בישראל (חטיבת-ביניים ותיכון). בסופו של דבר נמצא שהשילוב שבין פסיכומטרי ובגרויות הינו מדד טוב יחסית לניבוי ההצלחה בלימודי

התואר הראשון, וכיום אין מדד המנבא זאת טוב יותר (חלאד, 2007), לכן הצורך המרכזי, כפי שאנו רואות זאת, הוא אינו בהורדת הרף בשביל להגדיל את מספר הסטודנטיות הערביות, אלא בהבאתן של נשים אלו לרף הקיים.

ה.3. מגבלת התרבות:

בבחינת מגבלה זו, נראה שאכן אחד מהפערים המשמעותיים בלימודי האישה הערבייה הינו מגבלת התרבות. המעבר מתרבות ערבית לתרבות מערבית הינו מעבר חד וקיצוני, ולחלקה הגדול של האוכלוסייה הערבית קשה להשלים איתו. עם זאת, נראה שמכללות ערביות, אלקאסאמי למשל, אשר דואגות לשמר את התרבות הערבית המקובלת, זוכות לתמיכה רבה של האוכלוסייה הערבית. כמו-כן, הסיבה התרבותית מהווה סיבה מרכזית למעבר ללימודים בירדן או ברשות.

לכן, ניתן להסיק כי הקמת מוסד אקדמי בשפה הערבית, אשר ישים דגש ככל הניתן על שימור התרבות הערבית, יכול לפתור מגבלה זו. על אף האמור לעיל, בראייה ארוכת טווח, ייתכן שבידול האוכלוסייה הערבית מהיהודית עלול להחריף את הפער ואת היחס המפלה כלפי אוכלוסייה זו בעת שילובן בשוק העבודה.

ה.4. נגישות:

לאחר בדיקת מגבלת הנגישות הפיזית, נראה שמדובר בתופעה כוללת של היעדר נגישות פיזית נאותה של יישובי המיעוטים למרכזי ההשכלה והתעסוקה בישראל. עוד בעת הצטרפותה של מדינת ישראל לארגון ה-OECD, התריעו בארגון על היעדר תחבורה ציבורית נאותה לפריפריה וליישובי המיעוטים.

להערכתנו, הגיוני להסיק שהקמתו של מוסד אקדמי בערבית תהיה כרוכה בחיבורו ליישובים נבחרים באמצעות תחבורה ציבורית. אותם יישובים, לדעתנו, יהיו ככל הנראה יישובי המגזר הערבי, וערים המתאפיינות באחוז אוכלוסייה ערבית גבוה. אם כך הדבר, הרי שמוסד אקדמי בשפה הערבית עלול לפתור את בעיית הנגישות הפיזית.

ואולם, מהצד השני, יש להתייחס גם לחיבור היישובים הערבים למרכזי העסקים בישראל. אם השאיפה היא להגדיל את שיעור הלומדות במוסדות להשכלה גבוהה במטרה להגדיל את כמות המועסקות בשוק העבודה בישראל, הרי שבין כה וכה יהיה צורך לחבר את היישובים הערבים בישראל למרכזי העסקים. לכן, בהסתכלות לטווח הארוך, הפתרון האופטימלי יהיה לחברן כבר עתה באמצעות רשת תחבורה ציבורית נאותה ומתקדמת לערים מרכזיות (אותן ערים אשר מתאפיינות הן במרכזי העסקים שבהן, והן במוסדות ההשכלה הגבוהה).

ה.5. הכוון תעסוקתי:

נראה שכבר בשנה החולפת הופנמה החשיבות של ההכוון התעסוקתי עבור אוכלוסיות המיעוטים בישראל, ובעת הזו ישנן כבר מספר תכניות מתוקצבות בפיתוח לצורך צמצום הפער הקיים.

לאחר שסקרנו את תחום ההכוון התעסוקתי עבור אוכלוסיית המגזר הערבי, נראה שאין בהכרח תלות רבה בין קיומו של מוסד אקדמי בשפה הערבית לבין תחום ההכוון התעסוקתי. קיומן של התכניות הרבות, שחלקן כבר מניבות תוצאות בשטח, מוכיח אולי את עיקר טענותינו – שבכדי לשלב את הנשים הערביות בשוק העבודה הישראלי, יש צורך לתמוך בהן בכל השלבים עד למציאת העבודה (החל מהבגרויות, דרך הפסיכומטרי ועד לשילובן במקצועות השונים). התוצאות שנצפו בתכניות ההכוון התעסוקתי שכבר קיימות מוכיחות שניתן לשלב את הנשים הערביות בשיעור גבוה יותר בשוק העבודה, גם אם הן לומדות בשפה העברית.

1. ביבליוגרפיה

- אלהיג'א יונס, א' ומחמוד, ח'. (2009). "הקמת אוניברסיטה ערבית ראשונה בישראל, האומנם?". מכללת סחנין.
- אלמגור-לוטן, א'. (2009). תוכנית ציבורית להגדלת שיעור התעסוקה של נשים ערביות. נדלה מאתר הכנסת: <http://www.knesset.gov.il/mmm/data/pdf/m02295.pdf>
- אנדבלד, מ' וברקלי, נ' וגוטליב, ד' ופרומן, א'. (2011). מדדי העוני והפערים החברתיים, דוח שנתי. נדלה מאתר המוסד לביטוח לאומי: https://www.btl.gov.il/Publications/oni_report/Documents/oni2011.pdf
- ארגון צרכני תחבורה ציבורית בישראל - 15 דקות. (2013). דו"ח דירוג ערי ישראל לפי שירותי התחבורה הציבורית. נדלה מתוך אתר 15 דקות: <https://docs.google.com/file/d/0B7LRHq6GBTfwQnFuZ3otcWVdc1E/edit>
- בנק ישראל. (2011). OECD - סקירה כלכלית ישראל. נדלה מאתר בנק ישראל: <http://www.bankisrael.gov.il/press/heb/111213/111213oe.pdf>
- בנק ישראל. (2012). נשים ערביות בשוק העבודה בישראל: מאפיינים וצעדי מדיניות. נדלה מאתר בנק ישראל: <http://www.boi.org.il/deptdata/mehkar/papers/dp1205h.pdf>
- ברנדר ע', פלד א', קסיר נ' (2005). מדיניות הממשלה ושיעורי ההשתתפות בכוח העבודה של האוכלוסייה בגילאי העבודה העיקריים - ישראל ומדינות OECD בשנות התשעים. בנק ישראל, מחקר ועיון.
- גוטליב, ד. (2007). העוני וההתנהגות בשוק העבודה בחברה החרדית, מכון ון ליר, ירושלים.
- הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה (2013). שנתון סטטיסטי ישראל 2013, (לוח 8.27).
- הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה (2013). שנתון סטטיסטי ישראל 2013, (לוח 3.14).
- המועצה להשכלה גבוהה. (2013). דו"ח הצוות המקצועי של ות"ת בנושא פלורליזם ושוויון הזדמנויות בהשכלה גבוהה. נדלה מאתר המועצה להשכלה גבוהה: <http://che.org.il>
- חאג'י יחיא, ק'. (2007). לימודים בגרמניה - משום מה? סקר לאקדמאים ערביים בישראל בוגרי אוניברסיטאות בגרמניה. בתוך: ח' עראר, וק' חאג'י יחיא (עורכים). האקדמאים הערבים בישראל: סוגיות ודילמות (עמ' 259-281). אוניברסיטת תל אביב: הוצאות רמות.
- חאג'י יחיא, ק' ועראר, ח'. (2007). סטודנטים ערבים מישראל באוניברסיטאות בירדן: סוגיות ודילמות. בתוך: ח' עראר, וק' חאג'י יחיא (עורכים). האקדמאים הערבים בישראל: סוגיות ודילמות (עמ' 223-256). אוניברסיטת תל אביב: הוצאות רמות.
- חאג'י יחיא, ק' ועראר, ח'. (2011). ירדניזציה של השכלה הגבוהה בקרב ערבים בישראל. מחקרי פלורסהיימר, המכון ללימודים עירוניים ואזוריים. האוניברסיטה העברית בירושלים.
- ישיב, ע' וקסיר נ' (2013). שוק העבודה של ערביי ישראל סקירת מאפיינים וחלופות למדיניות. הפקולטה למדעי החברה, אוניברסיטת תל אביב.
- לשכת המשנה למנכ"ל והממונה על התעסוקה. (2014). תחומי הפעילות של הממונה על התעסוקה. נדלה מאתר משרד הכלכלה: <http://www.moital.gov.il/NR/exeres/063FA657-7A46-483A-9627-FEDF522430CC.html>

מוצטפא א' (2007). תמורות בהשכלה הגבוהה בקרב המיעוט הערבי בישראל בעשור האחרון. בתוך ח' עראר וק' חאג'י יחיא (עורכים), האקדמאים וההשכלה הגבוהה בקרב הערבים בישראל - סוגיות ודילמות (עמ' 13-37). אוניברסיטת תל אביב: רמות.

מוסטפא, מ' ועראר ח' (2009). השכלה גבוהה ותעסוקה בקרב נשים ערביות: חסמים ותמורות. בתוך אבו בקר ח', גאנס ס', הרץ-לזרוביץ ר' ועזאיזה פ' (עורכים), נשים ערביות בישראל תמונת מצב ומבט לעתיד (עמ' 259-290). אוניברסיטת תל אביב: רמות.

מזכירות הממשלה. (2010). תוכנית חומש לפיתוח כלכלי של ישובים במגזר המיעוטים. נדלה מתוך אתר משרד ראש הממשלה:

<http://www.pmo.gov.il/Secretary/GovDecisions/2010/Pages/des1539.aspx>

מכון ברוקדייל. (2009). תעסוקת נשים ערביות בנות 18 – 64. נדלה מאתר מכון ברוקדייל:

<http://brookdaleheb.jdc.org.il/Uploads/PublicationsFiles/527-09-ArabWomensEmployment-REP-HEP.pdf>

מכון ברוקדייל. (2013). הכנה להשתלבות מוצלחת בהשכלה גבוהה של סטודנטים ערבים:

מחקר הערכה על תכנית לשיפור המכינות הקדם-אקדמיות. נדלה מאתר מכון ברוקדייל:

http://brookdaleheb.jdc.org.il/Uploads/PublicationsFiles/Preparatory_program_Heb_Report.pdf

מלכי, ש' (2011). מיקומה של התחבורה הציבורית בכניסתן של נשים מהאוכלוסייה הערבית בישראל למעגל העבודה. נדלה מאתר מכון מילקן:

http://www.mifellows.org/research/HEB_F/45-HB-F.pdf

מרום, ש' (2014). חשיבות השפה העברית לשילוב ולקידום האוכלוסייה הערבית בשוק התעסוקה. בתוך בסוק ע' (עורך), גדיש פרק י"ד (עמ' 120-137). מחלקת הפרסומים: משרד החינוך.

משרד הכלכלה. (2003). תקנון שוויון זכויות לאנשים עם מוגבלות (הסדרת נגישות לשירותי תחבורה ציבורית). נדלה מאתר משרד הכלכלה:

<http://www.moital.gov.il/NR/exeres/ED249BB6-FB53-47BD-88D0-216109E02E11.html>

משרד הכלכלה (2013). עתיד הכלכלה הערבית- תמונת מצב וכיווני פעולה (מצגת). נדלה מאתר משרד הכנסת:

www.knesset.gov.il

משרד התמ"ת. (2012). דוח התקדמות ביישום המלצות הארגון לשיתוף פעולה ופיתוח כלכלי (oecd): שוק העבודה ומדיניות חברתית. נדלה מאתר מכון ברוקדייל:

<http://brookdaleheb.jdc.org.il/?CategoryID=156&ArticleID=286>

עואד י'. (2007). אקדמאיות ערביות בשוק העבודה. נצרת: הוצאת עמותת נשים נגד אלימות.

עראר ח' ומסרי-חרזאללה א' (2007). הגירה פנימית של נשים ערביות משכילות מישראל לעיר ירושלים - מאפייני תעסוקה, אוכלוסייה ובילוי. בתוך ח' עראר וק' חאג'י יחיא (עורכים), האקדמאים וההשכלה הגבוהה בקרב הערבים בישראל - סוגיות ודילמות (עמ' 107-136). אוניברסיטת תל אביב: רמות.

פלוג, ק. (2013). ועידת ראש הממשלה: שותפות וצמיחה (מצגת). נדלה מאתר בנק ישראל:

<http://www.boi.org.il/he/NewsAndPublications/LecturesSpeechesAndPresentations/Documents>

פלוג, ק' וקסיר נ'. (2001). על עוני, עבודה ומה שביניהם. נדלה מתוך אתר בנק ישראל:
http://www.boi.org.il/he/research/pages/papers_dp0108h.aspx

Al-Haj, M. (1995) Education , empowerment and control: the case of the Arabs in Israel .Albany: University of New York Press

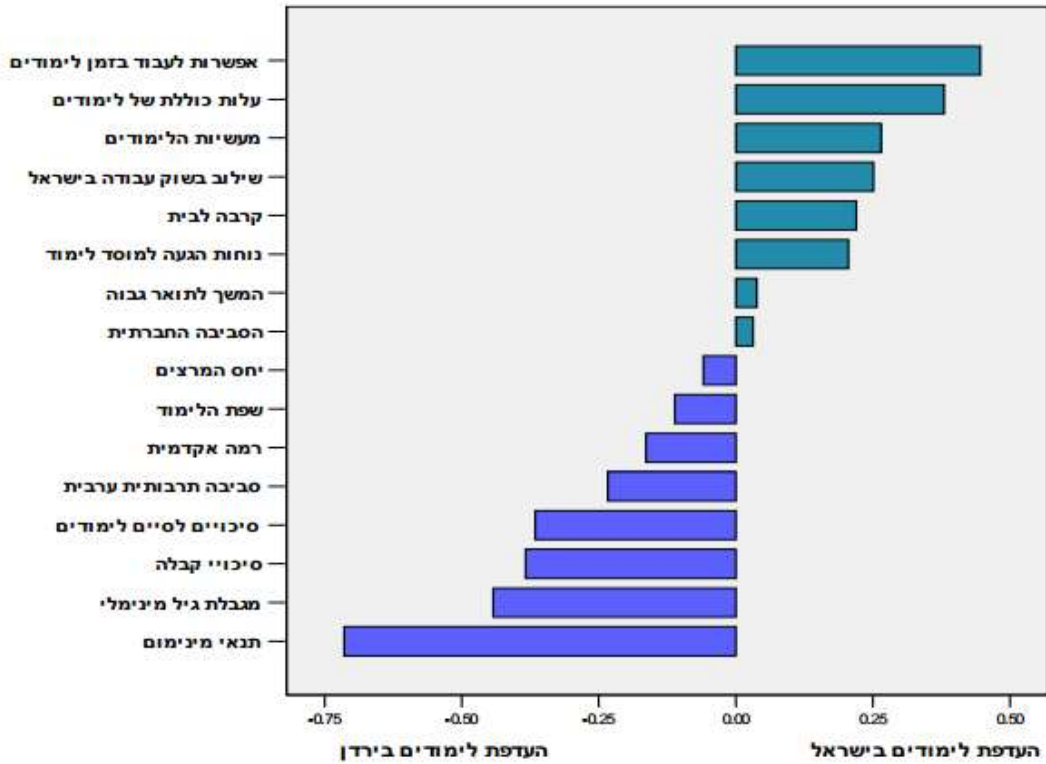
1.ז. נספח 1: ממוצע ציונים במבחנים פסיכומטריים ובמבחני בגרות בקרב סטודנטים ערבים מישראל שלמדו בירדן בשנים 2007-2008

מקצוע לימודים	הישג בישראל	מספר	מינימום	מקסימום	ממוצע	סטיית תקן
הפרעות בתקשורת	פסיכומטרי	54	350	630	521.61	66.46
	ממוצע בגרות	75	70	116	96.09	12.85
	ממוצע מתמטיקה	72	60	100	88.71	9.261
	ממוצע אנגלית	73	48	96	82.63	10.02
סיעור	פסיכומטרי	22	321	580	491.27	56.98
	ממוצע בגרות	26	70	110	90.25	9.576
	ממוצע מתמטיקה	27	60	98	86.85	10.22
	ממוצע אנגלית	27	55	95	77.17	10.03
פדגוגיה	פסיכומטרי	22	463	640	545.45	41.97
	ממוצע בגרות	34	76	118	96.44	10.63
	ממוצע מתמטיקה	35	65	100	89.17	8.10
	ממוצע אנגלית	34	64	96	79.82	7.61
רוקחות	פסיכומטרי	126	350	681	530.37	61.90
	ממוצע בגרות	191	75	119	95.13	10.65
	ממוצע מתמטיקה	200	60	100	88.62	8.69
	ממוצע אנגלית	201	47	100	81.42	9.83
רנסאן + מעבדה רפואית	פסיכומטרי	7	444	537	498.00	33.44
	ממוצע בגרות	8	80	110	91.73	2.903
	ממוצע מתמטיקה	8	76	97	91.17	8.01
	ממוצע אנגלית	8	60	89	74.17	10.61
רפואה	פסיכומטרי	16	460	682	613.19	67.51
	ממוצע בגרות	24	78	116	103.03	10.49
	ממוצע מתמטיקה	22	71	99	94.09	6.62
	ממוצע אנגלית	22	75	99	88.34	6.09
רפואת שיניים	פסיכומטרי	11	400	620	570.00	63.23
	ממוצע בגרות	20	85	115	100.07	10.22
	ממוצע מתמטיקה	20	67	100	90.90	7.77
	ממוצע אנגלית	20	74	97	86.70	6.06
כלל המדגם	פסיכומטרי	274	321	682	533.86	65.61
	ממוצע בגרות	409	70	119	95.41	11.32
	ממוצע מתמטיקה	414	60	100	88.75	8.84
	ממוצע אנגלית	415	47	100	81.67	9.70

הערה: הלוח כולל רק מקצועות שהיו בהם יותר מ-5 בעלי נתונים פסיכומטריים.

מקור: חאג' יחיא ועראר, 2007

2.2 נספח 2: דירוג שיקולי העדפת לימודים בירדן לעומת שיקולי העדפת לימודים בישראל

מקור: חאג' יחיא ועראר, 2007

3.2 נספח 3: ציוני מכפ"ל לפי שפת בחינה ומספר היבחנות בקרב בנות (2013)

שכירות אחוז	ציון כללי	ציון ריאלי	ציון הומאני		חשיבה מילולית		חשיבה כמותית		אנגלית			
			ממוצע	ס. תקן	ממוצע	ס. תקן	ממוצע	ס. תקן		ממוצע	ס. תקן	
70.0	16726	98.1	536	101.1	536	19.2	107	18.4	107	23.1	105	עברית
22.3	5328	92.2	566	95.2	563	18.1	111	17.3	113	21.9	111	
5.3	1269	95.1	580	99.2	576	19.1	112	17.1	116	21.4	115	
1.4	339	100.9	591	105.3	585	20.2	114	18.1	118	22.6	116	
0.6	135	100.8	618	107.5	613	21.6	119	16.9	123	22.4	120	
0.4	88	103.7	636	106.7	632	19.8	122	18.3	125	21.9	123	
48.0	5861	93.0	440	97.2	435	19.3	88	17.2	93	19.3	84	ערבית
27.1	3314	101.9	469	105.3	464	20.3	94	18.9	99	21.5	88	
14.3	1751	103.2	493	106.0	486	20.4	98	19.7	103	21.9	91	
6.5	792	106.3	506	107.1	499	19.9	99	20.8	106	22.8	94	
2.5	307	117.4	525	118.1	518	21.4	102	21.8	109	25.8	98	
1.5	189	120.3	526	120.1	516	22.0	102	22.9	110	24.8	99	

מקור: המרכז הארצי לבחינות והערכה, 2013